

יצחק אבינו

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֲבִינֵנו הַלְוִי אֶת יִצְחָק: (בראשית כה יט).¹

בראשית רבה סג ג - בין הסבא לנכד

"עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם" (משלי יז ו) - האבות עטרה לבנים, והבנים עטרת לאבות ... רבי שמואל בר רב יצחק אמר: אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב. משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף. וצפה אותו השלטון באסטרולוגיה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר: כדאי הוא להינצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך. כך אברהם, יצא דינו מלפני נמרוד לישרף וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו. אמר: כדאי הוא אברהם להינצל בזכותו של יעקב. זהו שכתוב: "לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם" (ישעיה כט כב) - יעקב פדה את אברהם. דבר אחר: "עטרת זקנים בני בנים" - "ואלה תולדות יצחק בן אברהם". (בראשית רבה סג ב).²

אברם נקרא אברהם. יצחק נקרא אברהם, דכתיב: "ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם".³ יעקב נקרא שמו ישראל, דכתיב: "לא יעקב יאמר עוד שמך, כי אם ישראל" (בראשית לב כט).⁴ יצחק נקרא שמו ישראל, דכתיב: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה: יעקב ובניו" (בראשית מו ח).⁵ אברהם נקרא ישראל. רבי נתן אמר: דבר עמוק הוא: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים" ובארץ כנען ובארץ גושן "שלשים שנה וארבע מאות שנה".⁶

בראשית רבה סה י - ותכהין עיניו

"ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראתו". - "מראות" - מכוח אותה ראייה. שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת, שכתוב: "הן אראלים צעקו חוצה, מלאכי שלום מר יבכיון" (ישעיה לג ז), ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו. וכיון שהזקין כהו עיניו ... דבר אחר: "מראות" - מכוח אותה הראייה. שבשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח תלה עיניו במרום והביט בשכינה. מושלים אותו משל, למה הדבר דומה? למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון. אמר: אם הורגו אני עכשיו מכריע אני את אוהבי. אלא גוזרני שיסתמו חלונותיו. כך, בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח, תלה עיניו והביט בשכינה. אמר הקב"ה: אם הורגו אני

¹ למרות ששלושת האבות "שקולין זה בזה" (בראשית רבה א טו, ויקרא רבה לו א) - ראו דברינו [אברהם יצחק ויעקב](#) בפרשה זו - מקובל לראות את יצחק כדמות הפסיבית והחלשה בהם. אברהם אב המון גויים. יעקב-ישראל אבי האומה. שניהם, שמם מתחלף במהלך חייהם. ויצחק? "עולה תמימה" (בראשית רבה סד ג) או גרוע מזה משוחד ע"י עשו (בראשית רבה סה ה). שמו נקבע הרבה לפני לידתו. גם מכמות הפסוקים במקרא אפשר לראות שלאברהם מוקדשות שלוש פרשות, ליעקב חמש ויותר וליצחק רק פרשה אחת (שתיים?). וגם בפרשה זו עדיין מוטל צילו של אברהם מחד גיסא וכבר עולה ומשתלטת דמותו של יעקב מאידך גיסא. "חמש עשרה פעם שדיבר הקב"ה עם האבות: שמונה באברהם, שנים ביצחק, חמישה ביעקב" (משנת ר' אליעזר ז). ואנו נרצה להראות שיש פנים לכאן ולכאן ויש ליצחק את הייחודיות שלו.

² אלה תולדות יצחק, כעומד בין שתי הדמויות הדומיננטיות במדרש ובמקרא: אברהם ויעקב - הסבא והנכד. אפילו אברהם הסבא לא נפדה אלא בזכות הנכד יעקב. ואיפה יצחק? איפה האבא? האמנם רק משמש גשר? ומכל המקומות האפשריים לא נמצא מקום למדרש זה אלא בראש פרשת תולדות על הפסוק: "אלה תולדות יצחק בן אברהם"!

³ אין לדרוש בעיה לחתוך את הפסוק באמצע, כאילו כתוב: ואלה תולדות יצחק בן אברהם - אברהם". ואולי בכ"ז הדרשה היא על הפסוק כולו, בלי צורך לקטוע אותו באמצע, מכך שבכותרת הפרשה המתארת את תולדותיו ומעשהו של יצחק מופיע השם אברהם פעמיים: יצחק הוא בן אברהם ותזכור יחד עם זאת שאברהם הוליד את יצחק. וכבר האריכו הפרשנים לדון בכפילות זו.

⁴ ראו דברינו [יעקב וישראל](#) בפרשת וישלח.

⁵ הדרשה היא שכיון שכתוב "בני ישראל" ואח"כ הוא כולל את "יעקב ובניו", משמע שיצחק הוא ישראל. וזה מסתדר היטב עם חשבון ארבע מאות (או ארבע מאות ושלושים) שנה של גלות מצרים שמתחילה מהולדת יצחק. ולכן גם המשך המדרש שקצרנו בו כולל גם את אברהם שכבר הוא ישראל. ראו המשך המדרש שם: "רבי נתן אמר: מילתא עמיקתא היא: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים" ובארץ כנען ובארץ גושן "שלשים שנה וארבע מאות שנה".

⁶ אם לא מספיק המדרש הקודם, בא מדרש זה (הסמוך לקודם) ודורש מקרא שמות המצטרף ומחזק את הרעיון הנ"ל של יצחק שנדחק בין שתי הדמויות הדומיננטיות אברהם ויעקב. ומשניהם, יעקב הוא הדמות המרכזית שכולם בעצם קרויים על שמו, גם אברהם. חשבון 430 שנה של גלות מצרים מתחיל מאברהם בברית בין הבתרים והולדת יצחק.

עכשיו, אני מכריע את אברהם אוהבי.⁷ אלא גוזר אני שיכה עיניו. וכיון שהזקין כהו עיניו: "ויהי כי זקן יצחק ותהין עיניו מראות".⁸

אמר רבי יצחק: לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה, שנאמר: "הנה הוא לך כסות עינים". אמר לה: הואיל וכסית ממני ולא גילית שהוא אישך וגרמת אלי הצער הזה, יהי רצון שיהו לך בני כסויי עינים; ונתקיים בזרעה, דכתיב: "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות" (מסכת בבא קמא דף צג עמוד א).⁹

אחרי מות אברהם – הקב"ה מברך את יצחק

"ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו" - אמר ר' סימון: בכל מקום שנאמר: "ויהי אחרי" חזר העולם לאחוריו. "ויהי אחרי מות אברהם" - מיד "וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו...סתמום פלשתים וימלאום עפר".¹⁰ אמר רבי יודן: אילולי שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיים כבר חזר העולם לאחוריו, דכתיב: "ויהי אחרי מות אברהם" וכתב: "וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם". (בראשית רבה סב ז).¹¹

כך אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל, ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היאך אני מברך את יצחק? חזר ואמר: בשר ודם אני, אני היום כאן ומחר בקבר, כבר עשיתי את שלי, מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה. כיון שמת אברהם אבינו גלה הקב"ה על יצחק וברכו. זהו שכתוב: "ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו" (בראשית כה יא). (בראשית רבה סא ו).¹²

ירושלמי ברכות פרק א הלכה ו – שם קבוע ויציב שניתן לו מפי הקב"ה

ולמה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה? אלו - אבותן קראו אותן בשמן. אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק, שנאמר: וקראת את שמו יצחק.¹³

עובד אדמת ארץ ישראל – נצמד לארץ, מתעשר ומעשר

⁷ בפשוטות ("פשוטות" של המדרש), כבר היה יצחק ראוי למות בעקידה משום שראה את השכינה. ראו ויקרא רבה כ י על נדב ואביהו שזנו עיניהם מן השכינה, לעומת משה שהסתיר את פניו כי ירא מהביט אל הא-להים ולא זן עיניו מן השכינה. היינו, לא מיתה בשל חטא, אלא בשל ראיית האלהים. ולא ניצל יצחק אלא בזכות שלא רצה הקב"ה למוטט את אברהם כליל. (ומי שבאמת מתה בעקבות העקידה היא שרה, בדברינו [מות שרה- מחיר העקידה](#)). וזה נושא נכבד שיש לדרוש ולדון בו בנפרד.

⁸ לפי החלק הראשון, עיוורונו של יצחק בא מדמעות המלאכים (ראו רש"י כז א). אבל לפי החלק השני עיוורונו זה הוא בעצם מיתה (סומא חשוב כמת, נדרים סד ע"ב) - אותה מיתה שיצחק היה צריך לקבל בעקידה, כאשר שכב על העצים, פניו למרום וראה את השכינה. ולפי פרקי דרבי אליעזר (פרק ל) אכן מת יצחק בעקידה: "כיון שהגיע החרב על צווארו, פרחו ויצאה נפשו של יצחק. וכיון שהשמיע קולו מבין הכרובים ואמר לו אל תשלח ידך, נפשו חזרה לגופו וקם ועמד יצחק על רגליו, וידע יצחק שכך המתים עתידים להחיות". ראו דברינו [האם נשחט יצחק?](#) בפרשת וירא. אדם שמת פעמיים בחייו, כך מצטייר לכאורה יצחק.

⁹ סיבה אחרת לכהות עיניו של יצחק היא כעסו של אבימלך על אברהם (אולי גם על שרה) שבעטיו כמעט ונכשל באיסור אשת איש. ראו דברינו [הגוי גם צדיק תהרוג](#) בפרשת וירא. יצחק משלם את מחיר מעשה אברהם אביו (ושרה אמו) בעקדה ובפרשת אבימלך, וכהות עיניו זו היא גם שהביאה לו את צרת הברכה שלקח יעקב מעשו. עיוורונו של יצחק איננו באשמתו. שוב אברהם.

¹⁰ והמדרש מונה שם בהמשך עוד "ויהי אחר", אחרי מות משה, אחרי מות יהושע, אחרי מות שאול ועוד.

¹¹ המדרש מחבר כאן פסוקים מפרק כה (פרשת חיי שרה) עם פסוקים מפרק כו מפרשתנו ויוצר סמיכות עניינים תוך דילוג ברור על פסוקים יב-יח המתארים את תולדות ישמעאל. וכל זאת כדי להראות שליצחק הייתה משימה כלל לא קלה, "להיכנס בנעליו של אברהם". לוודא שהעולם לא יחזור לאחוריו אחרי מות אברהם. לנו נראית ההמשכיות בין האבות כדבר ופשוט ומובן מאליו: [אברהם יצחק ויעקב](#) - נמנים תמיד כמקשה אחת. ולא היא, לשוב ולחפור את הבארות שחפר אברהם, להחזיר את העולם למה שהיה בימי אברהם, להיכנס לנעליו של "האדם הגדול בענקים" (כינוי המדרש לאברהם במקומות רבים), זו משימה נכבדה מאד.

¹² ובמדרש הגדול, חיי שרה, כה יא: "כיון שהגיע זמנו של אברהם ליפטר מן העולם אמר: יצחק בני ראוי לברכה ואיני יכול לברכו שמה יתקנא בו ישמעאל. אלא אניח את הדבר שתום והקב"ה יברך מי שראוי לפניו". נכון אמנם שאברהם משלח את בני הפלגשים ונותן ליצחק בנו את עיקר רכושו, ככתוב: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" (בראשית כה ה). אך הכל, חוץ מברכתו. את זו צריך יצחק "להרוויח ביושר". את זו הוא צריך לקבל ישירות מהקב"ה בזכות עצמו.

¹³ הקב"ה מברך את יצחק אחר מות אברהם וגם נותן לו את שמו עוד בטרם נולד (כך גם ישמעאל אגב) ושם זה נשאר איתו לכל החיים. האם זו מעלה של יצחק בהשוואה לאברהם וליעקב ששםם השתנה (או התווסף) עקב מעשיהם ומאורעותיהם, או שמה חסרון? תאמר שאברהם ויעקב היו דמויות חזקות שלא מהססות להתמודד ולהתעמת עם אלהים ואדם ולפיכך זכו לשינוי שם. בשינוי השם מאשר הקב"ה שאכן חל מפנה בחייהם. תאמר מנגד, שיצחק מסמל את היציבות והשורשיות, מי ששמו מקיים אותו והוא מקיים את שמו ואינו נזקק למהפכות ולתזוזות גדולות שיכולות לקחת את האדם לכאן ולשם.

בראשית רבה סד ג: "וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ" - עשה שְׁכֹנָה בארץ ישראל: הוּי נוטע, הוּי זורע הוּי נציב.¹⁴ דבר אחר: "שכון בארץ" - שְׁכַן את השכינה בארץ.¹⁵

תוספתא ברכות פרק ו הלכה ח: ר' דוסתאי בי ר' ינאי אמר משם ר' מאיר: הרי הוא אומר ביצחק "וברכתיך והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי" דרש יצחק ואמר: הואיל ואין הברכה שורה אלא על מעשה ידי, עימר זרע. שנאמר: "ויוזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים".¹⁶

ספרי דברים פסקא ח: כשנתן הקב"ה לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא, שנאמר: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" ... עמד יצחק והשביחה שנאמר: "ויוזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים".¹⁷

אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ז - ברכת הארץ והמזון

למה בירכו ג' ברכות? להזכיר זכות האבות ואלו הן: הזן את הכל. על הארץ ועל המזון. בונה ירושלים. הזן את הכל - להזכיר זכות אברהם. כיצד? היה מכניס עוברי דרכים לביתו לפרנסו ולכלכלו, למי שאינו צריך לאכילה לא כל שכן. הקב"ה בירכו בכל, שנאמר: "ואברהם זקן בא וה' ברך את אברהם בכל". על המזון - להזכיר זכות יצחק שזרע בארץ ומצא מזונו מאה שערים, דכתיב: על הארץ על המזון שבירכתו יצחק בארץ ובמזון. הבונה ברחמי - להזכיר זכות יעקב שעמד בבית אל ואמר: מה נורא המקום הזה וירא ויאמר זה שער השמים - זה ירושלים שעמד לבנות לכך אומרים: בונה ירושלים לבני יעקב.¹⁸

בראשית רבה סג ה פרשת תולדות - מתפלל ביחד עם רבקה

"ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" - רבי יוחנן וריש לקיש. רבי יוחנן אמר: ששפך תפילות בעושר. ריש לקיש אמר: שהיפך את הגזירה. ולפיכך קוראים לו "עתרא" שמהפך את הגורן. ... "לנוכח אשתו" - מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר: רבש"ע, כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו. אף היא אמרה כן כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזו...¹⁹

¹⁴ זה נוסח דפוס וילנא. ונציב הוא נוטע בארמית כך שיש כאן כפילות. אבל נוסח אלבק הוא: "הוּי זָרֹעַ, הוּי נְטוּעַ", היינו איש שמלאכתו בזריעה, איש שמלאכתו בנטיעה. שם עצם ותואר ולא פועל. ועל דרך הדרש אולי גם: "הוּי זָרֹעַ, הוּי נְטוּעַ" בארץ.

¹⁵ יצחק משמש בית אב לא רק למי שעובד אדמתו באמונה, אלא גם למי שסוחר בתוצרתה ונושא ונותן באמונה. כדברי מדרש תנחומא (בובר) פרשת ראה סימן ח: "בטח בה' ועשה טוב שְׁכַן אֶרֶץ וְרָעָה אֲמוּנָה (תהלים לו ג). ר' חגי בשם ר' יצחק הוה מסרס קרא: עשה טוב - בטח בה'. משל לבעל השוק שיצא לְשַׁעַר את המידות. ראה אותו אחד התחיל מטמין מלפניו. אמר לו: מה לך לטמון מלפני? שְׁעַר את מידותיך ואל תתיירא. הדה הוא דכתיב: בטח בה' ועשה טוב. שכן ארץ ורעה אמונה - עשה שכונה של ארץ, הוּי זָרֹעַ, הוּי נוטע. ורעה אמונה - רָעָה אמונתן של אבות". ראו דברינו [מאה שערים](#) בפרשה זו.

¹⁶ "שאמדו (או העמידו) את השדה כמה היא ראיה לעשות ועשתה פי מאה. כך הוא בהמשך התוספתא שם, ובבראשית רבה וברבים מהפרשנים. וכן שיצחק נתן מעשרות וקים את מאמר חז"ל: "עשר תעשר - עשר בשביל שתתעשר". וזה נושא לפעם אחרת. עוד על עושרו של יצחק, בבראשית רבה: "ויגדל האיש וילך הלך וגדל עד כי גדל מאד - עד שהיו אומרים: זבל פרותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך". כל זה להראות עושרו החומרי של יצחק ואפילו בשנה ההיא שהייתה הארץ קשה והשנה קשה.

¹⁷ מדרש ספרי שם מונה אמנם גם את ההשבחה שעשה אברהם בארץ (ויטע אשל בבאר שבע), דברינו [אשל אברהם](#) בפרשת וירא וגם זו של יעקב (ויקן את חלקת השדה", דברינו [יוחן את פני העיר](#) בפרשת וישלח), אבל לפי פשוטו של מקרא אברהם ויעקב היו רועי צאן, נעים ונדים, תלויים במרעה הטבעי ולפיכך יורדים מהארץ בשנות רעב. יצחק הוא החקלאי היהודי הראשון. הוא נצמד אל האדמה גם בשנה קשה ובארץ קשה (ראו בראשית רבה סד ו) הוא חופר בארות מים, זורע, קוצר ומעמר ומקיים מצוות התלויות בארץ. יצחק, עפ"י המדרשים נותן מעשר ממש (בראשית רבה סד ו) ואילו אברהם נותן מעשר כספים (למלכיצדק). ועל יצחק כעובד אדמה, ראו פירוש רשב"ם על הפסוק: "לשוח בשדה - כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו". ראו דברינו [לשוח בשדה](#) בפרשה זו.

¹⁸ יסודותיה של ברכת המזון נדרשים במדבר רבה כג ז: "כך שנו רבותינו: עד שלא נכנסו ישראל לארץ, לא היו מברכין אלא ברכת אחת: הזן את הכל. משנכנסו לארץ, היו מברכין: על הארץ ועל המזון. משחרבה (ירושלים) הוסיפו: בונה ירושלים. משנכברו הרוגי ביתר, הוסיפו: הטוב והמטיב ... ובגמרא ברכות מח ע"ב: "משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים וכו'. ראו דברינו [ברכת המזון](#) בפרשת מסעי שם הרחבנו בנושא. אך חז"ל משתדלים לייחס כל דבר לאבות בדומה לתיקון שלוש התפילות (ראו דברינו [תפילות אבות תקנום](#) בפרשת ויצא). עפ"י דרשת אבות דרבי נתן, שלוש הברכות הראשונות, שהן עיקר ברכת המזון, יסודן במעשה האבות. אברהם שהיה מכניס אורחים תיקן את ברכת הזן את הכל. יצחק שזרע בארץ ומצא מזונו מאה שערים, תיקן את ברכת על הארץ ועל המזון. ויעקב שראה את הסולם מוצב בשער השמים זו ירושלים - בונה ירושלים. הברכה שתיקן יהושע ודוד הנכנסים לארץ, יסודותיה ביצחק אבינו שחפר בארות מים, זרע, קצר, ולחם על זכויותיו בארץ ועוד. ואילו חרבה ירושלים היינו נשארים עם ברכת יצחק על הארץ ועל המזון! יצחק הוא [מעשה אבות סימן לבנים](#) - לדוד נוחלי הארץ.

¹⁹ חז"ל אמנם ייחסו את שלוש התפילות לאבות: "אברהם תיקן תפילת שחרית ... יצחק תיקן תפילת מנחה ... יעקב תיקן תפילת ערבית" (גמרא ברכות כו ע"ב, בדברינו [תפילות אבות תקנום](#) בפרשת וירא), אך לא מצאנו במקרא שאברהם מתפלל לבן ומעמיד לנוכח עקרונות של שרה. הוא קובל: "הן לי לא נתתה זרע וְהִנֵּה בֵן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי", הוא בא בדברים עם הקב"ה על סדום, והיכן הוא מתפלל? בעד בית אבימלך, ככתוב: "וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶמְהֶתָּו וַיֵּלְדוּ" (בראשית כ יז) - אבל לא מצאנו שהתפלל בעדו ובעד שרה. גם על יעקב לא מצאנו שהתפלל על עקרונות של רחל ולא עוד אלא נזף בה קשות כשפנתה אליו (אמנם בלשון תקיפה) ואמר לה: "הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מִנַּע מִמֶּךָ פָּרִי בְטָן" (בראשית ל ב) - ראו

לא יורד מהארץ

בראשית כו ב-ג: "וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה ... גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך".²⁰
בראשית כח א-ב: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ... קום לך פדנה ארס".
בראשית מו א: "ויסע ישראל וכל אשר לו ויבוא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק".²¹

אבן עזרא בראשית כה לד - בסוף ימיו התרושש יצחק

"ויבז עשו גם זאת הבכורה", בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב, וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקונו. והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צורכו. ואילו היה הלחם רב בבית אביו, והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד. ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים, מה טעם אמר: הביאה לי ציד? ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות? ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך, שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש? ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו? כי הוצרך לשמור הצאן. והפסוק שאמר: "וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיִּלְךְ הָלוֹךְ וַיִּגְדַּל עַד פִּי גְדַל מְאֹד" (בראשית כו יג) - קודם זקנתו. ועָוָרְךָ לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים, והנה אליהו יוכיח.²² ועוד ישאלו, למה חסר השם ממון ליצחק. אולי יודיעונו, למה חסר מאור עיניו. ואל ידחוונו בקנה של דרש כי יש לו סוד, ואין לנו לחפש, כי עמק מחשבות השם, ואין כח בדעת האדם להבינם.²³

בראשית רבה סז ב פרשת תולדות - ההשוואה עם חרדת העקידה

"ויחרד יצחק חרדה גדולה" - אמר ר' חמא בן ר' חנינא: "עד מאד" - מחרדה שחרד על גבי המזבח, אמר: מי הוא זה שנעשה סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות? כלפי רבקה אָמְרוּ.²⁴

מסכת שבת דף פט ע"ב - כי אתה אבינו

דברינו [יעקב ורחל - השבר הגדול](#) בפרשת ויצא. יצחק מעתיר בתפילה וביחד עם רבקה והקב"ה נעתר לתפילתם! ראו דברינו [עתיבה תיבירה](#) בפרשה זו.

²⁰ ראו בראשית רבה (סד ג): "אמר ר' הושעיה: אתה עולה תמימה, מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים נִפְסָלָת, אף אתה אם יצאת חוץ לארץ נִפְסָלָת" - בשל העקידה. אבל בתנחומא בובר סימן ו: "אמר ר' הושעיה אל הקב"ה: יצחק, אביך שבא מחוצה לארץ ירד למצרים, אבל אתה שנולדת בארץ ישראל ואתה עולה טהורה תרד? בתמימה" - משום שאתה יעקב כבר צבר ושמך ישראל עתיד לתת לארץ את שמה. מטעם זה או אחר, דווקא יצחק שמרגע לידתו מתחיל המניין של ארבע מאות שנה לגלות מצרים, הברית שלו עם הארץ היא מעשית ומיידית ולא רק לעתיד לבוא.

²¹ בשתי הפעמים בהם גולה יעקב מהארץ הדבר קשור ביצחק אביו. מעניינת במיוחד היא הירידה למצרים. כבר העירו שם הפרשנים (רש"י, רמב"ן, בראשית רבה על הפסוק השני) על כך שאברהם לא נזכר בירידה למצרים, למרות שכאן מתגשמת ברית בין הבתרים. (ראו בראשית רבה סג ג שאברהם נקרא ישראל בהסתמך על חשבון 430 השנים: "רבי נתן אמר: דבר עמוק הוא: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים" ובארץ כנען ובארץ גושן שלשים שנה וארבע מאות שנה). ולמה יצחק? כי יצחק כבר לא היה בחיים ולכן אפשר להשתמש במונח "אלוהי יצחק", "וחייב אדם בכבוד אביו יותר בכבוד זקנו" (בראשית רבה צד ה). זאת ועוד, יצחק נפטר כעשר שנים לפני כן (יצחק חי עד 12 שנים לאחר מכירת יוסף) וזכרונו עדיין חי מאד. הזבחים הם נטילת רשות לצאת מהארץ, דווקא מיצחק שמסמל את ארץ ישראל. וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש. בהשוואה עם אברהם אין ליעקב מניעה מלרדת למצרים (ראו רמב"ן כו א שגם הירידה למצרים היא הליכה בדרכי אבות). אבל בהשוואה עם יצחק שנאחז בארץ גם בשנים קשות - יש מניעה לעזוב את הארץ. וזה אולי פירוש חדש לדברי מדרש בראשית רבה שם: "שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו", שהוא גם כבודה של הארץ שאביו החזיק בה.

²² שלא היה עשיר ובא לגור בשנות הבצורת (שהוא גזר!) אצל האלמנה הצרפית (מלכים א פרק יז).

²³ לאבן עזרא שיטה מיוחדת לפיה יצחק התרושש מההון הרב שעשה בעצמו ושירש מאברהם אביו "ובא לידי עוני בזקוניו". זו הסיבה שעשו בז לבכורה והיה מוכן למכור אותה בניד עדישים, שיצחק שלח אותו לצוד ציד, שיעקב נשלח למשפחת רבקה בחון בחוסר כל וכו'. פירוש זה לא מסתדר כ"כ עם פשט המקרא ובוודאי שנדרש לשם כך להזיז פרשיות בתוך פרשת תולדות. אבל אולי מעצים את אי ירידתו של יצחק מהארץ גם בשנים הקשות. ועכ"פ, לא נשאר פירוש זה בלי 'מתקפה כללית' וחרפה של רמב"ן שיצא כנגדו במילים חריפות ביותר בפירושו לאותו פסוק (בראשית כה לד), ואומר, בין השאר: "ורבי אברהם משתבש בכאן מאד, שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין ממון לאביו ... ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה ... ואין אלו רק דברי שחוק". והוא מסיים שם: "אבל היו האבות כולם כמלכים, ומלכי גוים באים לפנייהם וכורתים עמהם ברית, וכתוב (להלן כו לא) וישבעו איש לאחיו, ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו, איכה אמרו ראו ראינו כי היה ה' עמך (שם כח), וכבר היה בעוכריו. אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו". ועדיין, שיטת אבן עזרא ייחודית ומעניינת. האם "שיתף" אבן עזרא את יצחק בגורלו שלו?

²⁴ פעמיים חרד יצחק חרדה גדולה: האחת בעקידה בהיותו נער - חרדה שהמקרא לא מגלה לנו במפורש אך המדרש עושה זאת; והשנייה, בעת שהוא מגלה שיעקב הערים עליו ולקח את הברכה שיעיד לעשו. איזו חרדה גדולה יותר, החרדה של בן ממעשה אביו או של אב ממעשה בנו? הוי אומר: זו של אב ממעשה בנו עליה מעיד הכתוב שהייתה "גדולה עד מאד" והיא השנייה. ראו אמנם הנוסח במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כז המרכך מעט השוואה זו: "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. אלמלא לא נאמר עד, הייתי אומר יותר מדאי וממה שחרד ונתירא על גבי המזבח. וכשהוא אומר עד, כלומר קרוב להיות חרד יותר ממה שחרד על גבי המזבח", אבל מדרשים אחרים מעצימים חרדה זו שמחלחלת לדורות - ראו דברינו [על חרדה וצניקה](#) בפרשה זו. ואין לנו אלא להעריך עד מאד את דמותו ומעשיו של יצחק שבין שתי חרדות אלה שבשני קצוות חייו, ידע לחיות חיים מלאים ושלמים בארץ. ומאכן למדרש החותם.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב "כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך" (ישעיהו סג טז). לעתיד לבוא יאמר לו הקב"ה לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: ריבונו של עולם - ימחו על קדושת שמך. אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בניס, אפשר דבעי רחמי עלייהו.²⁵ אמר ליה: בניך חטאו. - אמר לפניו: ריבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך. - אמר: לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. - אמר לפניו: ריבונו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם "בני בכוריי" (שמות ד כב), עכשיו בני ולא בניך? ועוד, כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם - שבעים שנה ...²⁶ פתחו ואמרו (בני ישראל): "כי אתה אבינו". אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי - קלסו לקב"ה, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים: "אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך".²⁷

רמב"ן בראשית לה כח פרשת וישלח – נפטר בשיבה טובה

... אבל יתכון הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך, הנוחל מעלתו, וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם.²⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו יומא עג ומדרש אגדה (בובר) שמות כח שלשמות השבטים שהיו חרוטות ע"ג אבני החושן, הוספו שמות האבות על מנת להשלים אותיות צ, ח, ק שהיו חסרות למנין כ"ב אותיות הא"ב. (והאות ט"ת שהייתה חסרה הושלמה ע"י המילים שבטי ישורון). ראו דברינו [אורים ותומים](#) וכן [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה. משם עולה בברור שאברהם ויעקב זכו להיכנס לחושן ולהיות על לב אהרון תמיד בבואו אל הקודש, בזכות יצחק אשר תרם את שלוש מתוך ארבע האותיות החסרות להשלים את אותיות האל"ף ב"ת שעל החושן.

מים אחרונים 2: יצחק אבינו קשור גם למועד הקמת המשכן שנקבע לאחד בניסן יום בו נולד יצחק. ראו מדרש תנחומא פרשת פקודי סימן יא: "לכמה חדשים נגמרה מלאכת המשכן? רבי שמואל בר נחמן אמר: בשלשה חדשים נגמרה מלאכת המשכן: תשרי, מרחשון כסליו ... למה לא עמד מיד? אלא מפני שחשב הקב"ה לערב שמחת המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק אבינו, לפי שבאחד בניסן נולד יצחק. אמר הקב"ה: הריני מערב שמחתכם שמחה בשמחה". מערבים שמחה בשמחה! ראו דברינו [אחד בניסן](#) בפרשת החודש.

²⁵ אמר הקב"ה: אומר ליעקב שהיה לו צער גידול בניס, אולי הוא יבקש עליהם רחמים.

²⁶ יצחק נכנס שם לחשבון מעניין עם הקב"ה כמה שנים אדם חי, כמה מהם הוא ישן, אוכל, מתפלל וכו' - ראו שם.

²⁷ פה מתגלה יצחק במלוא כוחו. לא הסבא עוזר ולא הבן עוזר, אלא רק האבא - יצחק. ולא עוד אלא שבני ישראל מחליפים בין יצחק לבין השכינה. "כי אתה אבינו" שבפשוטות הפסוק מכוון לקב"ה, מכוון לפי המדרש, ליצחק. יצחק הוא שמצביע על הקב"ה שהוא "אבינו" האמיתי ("מחוי להו יצחק הקב"ה בעיניהו"). אותו יצחק שהביט בשכינה ובשל כך נגזר למיתה (ראו הערה 7 לעיל) ובגלל זה נתעורר, הוא שמורה לבני ישראל בעיניהם (!) על הקב"ה. הוא המקשר בין העם לשכינה. ראו מסכת כלה רבתי סוף פרק ז: "תנו רבנן: לעתיד לבוא, בן דוד באמצע, אדם שת ומתושלח מימינו, אברהם יעקב ומשה משמאלו. מאי טעמא דשבקיה ליצחק? אמר רבא: יצחק עדיפא מינייהו קא אתי, דאמרי ליה כל ישראל: כי אתה אבינו". לעתיד לבוא כשיבוא מלך המשיח יצחק לא יהיה בין המלוים. כי ליצחק יש מעמד מיוחד - "כי אבינו אתה". הוא מעל לדוד. וכבר עמדו הפרשנים על הקשר שבין מדרש זה לבין הגמרא במסכת שבת הנ"ל.

²⁸ עפ"י חשבון סדר הדורות, יצחק האריך ימים אל תוך שנות יעקב ופרשת מכירת יוסף (יצחק נפטר עשרים ואחת שנים אחרי שיעקב חוזר אליו שנחלקים ל 9 שנות שלווה ושקט ושתיים עשרה או שלוש עשרה שנים של צער גדול על היעלמותו של יוסף, ראו החשבון בדברינו [ביקש יעקב לישוב בשלווה](#) בפרשת וישב). אך המקרא מצמיד את מותו של יצחק להגעת יעקב אליו (ראו בראשית לה כז-כט) ולא בכדי. ראו גם פירוש רד"ק בראשית לה כט על חבירה זו של יעקב ועשו בפטירת יצחק אביהם: "הקדים עשו לפי שהיה בכור אע"פ שמכר בכורתו, יעקב היה נוהג בו כבוד ומקדימו לפניו מעת שהשלים אתו", בדברינו [מות יצחק ורבקה](#) בפרשת וישלח. רבקה מפחדת: "למה אשכל שניכם יום אחד" ואילו יצחק זוכה לקבורה מכוונת בידי שני בניו (האם זו עדות נוספת שיצחק שכהו עיניו הבין יותר טוב מרבקה את אופים של שני בניו ואיך להתנהל בין שניהם?). לאחר מות יצחק, נפתחת הקנאה והשנאה בבית יעקב שסופה גלות מצרים. יצחק שנצמד לארץ, זכה לפיוס, לפחות לרגע, בין שני בניו ולקבורה טבעית בארץ.